PRINCIPII LINGVISTICE DE PREZENTARE LEXICOGRAFICĂ A VERBULUI ROMÂNESC

Cercetător conf. dr. hab. Vasile BAHNARU
Institutul de Filologie al AŞM (Chişinău)

Abstract

As far as lexicographic presentation of the verb is concerned, almost all the explanatory dictionaries (and not only the Romanian ones) show the significance of the entire syntagms where the verb appears, without making a clear difference between the verb itself and the semantics of that syntagm. Because of these, the lexicographic analysis of the verb is first of all done starting from the affiliation of the verbal meaning to one of the three big categories of verbs (action, becoming, state) and thus the verb that is defined through the lexicographic definition belongs to one of these three categories. And furthermore, in order to exclude the contextual partners, the lexicographic definition of the verb will show the context elements between brackets. Thus, special modalities in presenting the verb will appear, especially in the case of intransitive and pronominal verbs and of the object of the verb (direct or indirect object). In this paper we present concrete patterns of lexicographic presentation of the verb in relation with its subject or object.

0. Sub raportul prezentării lexicografice, verbul este cea mai complexă clasă morfologică şi ridică o serie de probleme ţinând de lexicologie, de morfologie şi de sintaxă, astfel încât în modul de interpretare a verbului îşi dau concursul, ca nicăieri în altă parte, toate compartimentele lingvistice. Se consideră că semul categorial al verbului în general este procesul, prin proces înţelegându-se „tot ceea ce se desfăşoară în timp” (Bărbuţă, 7). Aşadar, verbele sunt specializate în exprimarea proceselor şi ca urmare, în interiorul spaţiului semantic al lexicului în general se poate vorbi de câmpul semantic al verbelor (a se vedea: Evseev, 20), verbul având drept categorie semantică generală, distinctivă pentru această clasă de vorbire categoria procesualităţii. Procesele exprimate de verbe se împart, la rândul lor, în trei categorii semantice în funcţie de natura procesului denotat, de trăsăturile denotative cu cel mai mare grad de generalitate cuprinse în structura semnificatului referenţial al verbului: acţiuni, deveniri, stări şi relaţii, fiecare din aceste patru clase alcătuind un „câmp” aparte în sfera semantică a acestei părţi de vorbire (Bărbuţă, 76; Constantinovici, 67-72; Evseev, 21; Мартынов, 171-176). Fiecare categorie semantică de verbe desemnează o varietate calitativ diferită de procese, având o serie de caracteristici semantice, morfologice şi sintactice distincte. Prin urmare, acţiunea, starea şi devenirea (eventual, relaţia) se manifestă ca forme calitativ diferite ale proceselor şi se disting prin modul de realizare a raporturilor specifice ce se stabilesc între verb, subiect şi obiect. Şi, în fine, urmează să precizăm că nu

BDD-A23612 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:56 UTC)

există verbe pure, adică verbe care exprimă la modul general o acțiune, o devenire, o stare sau o relație, această calitate a proceselor fiind exprimată de unele sensuri concrete ale verbelor, întrucât sunt verbe care, pe diferite linii de sens, pot fi verbe de acțiune, de devenire, de stare sau de relație. În felul acesta putem constata că trecerea succesivă de la acțiune la devenire, stare şi relație marchează patru faze distincte ale procesualității. Cu toate acestea, fiecare categorie semantică a procesualității dispune de cel puțin un verb-tip care exprimă plenar ideea de acțiune, de devenire, de stare sau de relație. Astfel, verbul *a face,* în sensul lui de bază, este exponentul tipic al verbelor acțiunii, verbul *a se face* - al celor de devenire, *a fi* - al celor de stare, iar *a avea* - al verbelor de relație. În ceea ce priveşte verbele pronominale, acestea se includ în totalitate în categoria verbelor de devenire şi de stare.

1. Verbele, mai corect sensurile verbelor, urmează să fie prezentate în dicționare în funcție de apartenența lor la una din cele patru clase: verbe de acțiune, verbe de devenire, verbe de stare şi verbe de relație, iar verbele pronominale - ca unități distincte. La o examinare fugitivă a modului de interpretare a verbelor în dicționare, se impune în prim-plan faptul că acestea, spre deosebire de cuvintele care țin de alte părți de vorbire, de multe ori nu dispun de o explicație analitică, definiția limitându-se la unul sau mai multe „sinonime" însoțite fie de anumite cuvinte concrete din imediata vecinătate a unităților explicate, fie de substitute de tipul pronumelor generalizatoare. „Astfel se creează numai aparența unei explicații textuale, întrucât în realitate aceasta lipseşte. Iar în situația în care în partea dreaptă este prezent un text, atunci acesta nu cuprinde conținutul propriu-zis al verbului, ci al semanticii unor sintagme întâlnite mai frecvent cu verbul dat sau pur şi simplu al semanticii contextului" (Бережан, 21). Descrierea corectă a sensului verbului în dicționarele explicative poate fi realizată prin identificarea verbului cu funcție de hiperonim ierarhic imediat superior, acesta urmând să aibă un sens categorial specific semanticii verbului, adică, în funcție de sensul concret, să exprime o acțiune, o devenire sau o stare, după care urmează să fie determinate semele diferențiale.

2. Se ştie că sensul concret care urmează să fie definit este legat în cea mai mare măsură de natura gramaticală a verbului, care se manifestă în context. În acelaşi timp, trebuie să evităm să includem în sensul verbului elementele contextuale. Pe de altă parte, „urmează ca de fiecare dată să identificăm pentru fiecare verb acel sens care este recunoscut de vorbitor în condiții independente de context, ca aparținând numai acestei unități lexicale" (Бережан, 26). Când vine vorba de contextul de actualizare a unităților verbale, se vorbeşte de existența unei *contradictio in abjecto,* întrucât contextul trebuie luat în considerare în procesul de identificare a sensului şi în acelaşi timp trebuie să facem abstracție de acesta, pentru a exclude elementele contextuale din formularea sensului verbului. În opinia prof. S. Berejan, aceasta este o contradicție doar aparentă, aşa cum „în realitate toate lucrurile sunt în armonie perfectă:

BDD-A23612 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:56 UTC)

gramatica, care se manifestă numai în context, indiscutabil, trebuie luată în calcul...; elementele contextuale, tocmai datorită faptului că gramatica este luată în calcul, trebuie eliminate din explicația propriu-zisă a sensului, iar informația respectivă trebuie inclusă în mențiunile speciale care însoțesc explicația şi care urmează să completeze semantica majorității verbelor caracterizată prin indeterminare deosebită" (Бережан, 26).

3. În legătură cu specificul semanticii verbului, bazându-se pe rezultatele cercetătoarei M. Manoliu, S. Berejan constată că verbele dispun de o caracteristică fundamentală - un nivel avansat de generalizare, ele plasându-se pe diferite trepte de abstractizare. Dacă verbul are un număr mare de sensuri, el este utilizat în tot mai multe şi mai variate sintagme. Acest fapt conduce deseori la imposibilitatea perceperii şi determinării cu precizie a sensului lexical al verbului, a elementului semantic esențial, comun pentru toate sintagmele posibile. În asemenea situații, accentul semantic cade asupra elementului mai concret şi din acest moment, când sensul lexical specific devine insesizabil, afirmă M. Manoliu, *autonomia cuvântului se află în pericol, întrucât el încetează de a-şi îndeplini funcția caracteristică de lexem,* adică funcția denominativă. Acest moment marchează începutul gramaticalizării. „Din cuvânt cu sens lexical general, verbul se transformă în indice gramatical al verbalității, încetând de a desemna o noțiune" (Бережан, 28). În situații de acest fel, când verbul este în proces de delexicalizare, adică de transformare în instrument gramatical cu funcția de indice al procesualității, precum şi în situația în care verbele abstracte se află pe o treaptă aproape de delexicalizare, „nu se recomandă să „extragem" de fiecare dată din sintagme un sens „special" al verbului din context, *extinzând până la infinit polisemia acestuia"* (Бережан, 29). În asemenea cazuri este suficient să ne limităm la o explicație - definiție a sintagmelor celor mai uzuale, anume a sintagmelor întregi, dar nu a verbului, separat din sintagma indivizibilă, „în care verbul îndeplineşte numai o funcție gramaticală categorială" (Бережан, 29).

4. Dat fiind că discutăm interpretarea lexicografică a verbului, readucem în discuție o problemă care a urmează să fie examinată cu alt prilej, dar care ține nemijlocit de prezentarea verbului în dicționarul explicativ. Astfel, în vederea asigurării unei interpretări ştiințifice justificate în dicționarele explicative a verbelor, este necesar să se urmărească cu atenție ca în textul definiției verbului să nu fie incluse elemente aparținând contextului (informația contextuală, adică subiectul, complementul direct etc., necesară pentru perceperea corectă a sensului verbului, trebuie prezentată cu ajutorul unor mențiuni speciale). Aşadar, în procesul de lexicografiere a lexemelor verbale se cere să-şi afle reflectare şi caracteristicile sintagmatice, care se manifestă în fluxul vorbirii. Prezența acestor actanți gramaticali este obligatorie pentru perceperea cât mai adecvată a sensului cuvântului, precum şi pentru utilizarea corectă a acestuia. În acelaşi timp, aceste elemente ale contextului minimal nu trebuie incluse în

BDD-A23612 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:56 UTC)

definiția lexicografică, ci urmează să li se atribuie statutul de mențiuni lexicografice, plasate în paranteze înaintea definiției lexicografice. Actanții sintagmatici ai verbului se află în relații de dependență directă de tranzitivitatea/intranzitivitatea verbului. În situația în care verbul este intranzitiv, în parantezele care precedă definiția lexicografică propriu-zisă se indică subiectul, iar dacă verbul este tranzitiv, se indică obiectul. În legătură cu cele afirmate mai sus, urmează să reținem o regulă generală de importanță fundamentală pentru explicarea lexicografică a verbelor: verbele tranzitive se explică tot prin verbe tranzitive, iar cele intranzitive – prin verbe intranzitive. În virtutea faptului că verbele pronominale sunt prin excelență verbe intranzitive, acestea vor fi explicate cu ajutorul unui verb intranzitiv însoțit sau nu de elementul *se.*

5. Întrucât caracteristica semantică a verbelor în genere este procesualitatea, sensurile verbelor urmează să fie interpretate în funcție de apartenența lor fie la verbele de acțiune, fie la cele de devenire, fie la cele de stare, prima categorie semantică de verbe fiind prin excelență tranzitive, iar celelalte două - intranzitive. În baza acestui fapt, verbele urmează să fie tratate în dicționar exclusiv prin prisma categoriei semantice a tranzitivității/intranzitivității, reflexivitatea fiind o categorie sintactică, dar nu lexicală. Din aceste considerente verbele zise reflexive, dar care de fapt sunt intranzitive pronominale prin natura lor, urmează să fie separate de cele simple, nepronominale **(a ajunge - a se ajunge, a astâmpăra - a se astâmpăra, a deştepta - a se deştepta, a îngălbeni - a se îngălbeni, a se însănătoşi - a însănătoşi, a se întâlni - a întâlni, a trezi - a se trezi, a uita - a se uita, a usca - a se usca** etc.). Verbele considerate tradițional reflexive urmează să fie tratate în dicționar în mod diferențiat şi anume: a) dacă pronumele reflexiv (în acuzativ) nu poate fi detaşat de verb (păstrându-se în toată paradigma lui), verbul este considerat pronominal intranzitiv şi prezentat ca unitate lexicală independentă, cu sens şi formă proprii în raport cu corespondentul său tranzitiv (de exemplu: **a se făli, a se fuduli, a se mândri** sunt verbe pronominale prin excelență şi trebuie prezentate în registrul de dicționar împreună cu elementul *se,* urmate de mențiunea *intranz.* şi definiția „a fi cuprins de fală, de fudulie, de mândrie"); b) dacă însă pronumele reflexiv (în acuzativ) poate fi reluat prin forma lui plină *(a se îmbrăcă pe sine, a se spală pe sine, a-şi spală sie, a se farda pe sine, a se machia pe sine, a se peria pe sine, a se pieptăna pe sine, a se rade pe sine, a se analiza pe sine, a se controla pe sine, a se considera pe sine mare şi tare, a se lăuda pe sine, a se observa pe sine în oglindă, a se studia pe sine cu atenție)* sau printr-un pronume posesiv *(îşi spală cămăşile sale),* verbul este considerat ca fiind tranzitiv simplu, nepronominal, din care motive verbul urmează să fie inclus în registrul dicționarului ca verb tranzitiv, fără a fi precedat de pronumele *se,* care dispune de funcție sintactică proprie, cea de complement direct; c) dacă verbul cu pronume reflexiv (în acuzativ) echivalează cu diateza pasivă *(la marginea satului se construieşte o casă de nişte oameni = la marginea satului nişte oameni construiesc o casă),* verbul urmează să fie prezentat ca simplu

BDD-A23612 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:56 UTC)

verb tranzitiv nepronominal, întrucât îmbinarea verbului cu pronumele reflexiv este considerată o construcție sintactică cu valoare pasivă, pronumele neavând funcție sintactică proprie, ci fiind doar indicele caracterului pasiv al construcției; d) dacă pronumele reflexiv (în acuzativ) poate fi reluat prin îmbinarea *unul cu altul (a se bate unul cu altul, a se bârfi unul cu altul, a se certa unul cu altul),* verbele sunt pronomninale intranzitive de reciprocitate care în dicționar urmează să fie prezentate în articole separate şi explicate prin formu-le-tip „a face (concomitent) schimb de + substantivul ce exprimă acțiunea tranzitivului omorizic. De exemplu: **A SE CERTA mă cert** intranz. A face (concomitent) schimb de vorbe de ocară (cu cineva); a se sfădi (a se vedea: Berejan 1985 a, 14). Când însă pronumele *se* poate fi reluat nu prin îmbinarea *unul cu altul,* ci prin îmbinarea *unul pe altul,* verbul pe lângă care stă acest pronume este tranzitiv nepronominal, dar nu intranzitiv pronominal de reciprocitate (pronumele fiind complement direct pe lângă el). Astfel, într-un enunț ca *Ei se păruiesc unul pe altul* constatăm prezența verbului *a părui, se* având aici funcție sintactică de complement direct, iar într-un enunț *ca Ei se păruiesc unul cu altul* constatăm prezența verbului *a se părui, se* de această dată făcând corp comun cu verbul şi indicând reciprocitatea (a se vedea: Berejan 1985 a, 14). În privința sensului verbelor pronominale intranzitive dinamice, trebuie să menționăm că acestea urmează să fie explicate în dicționar prin corelativul nepronominal + formula „manifestând un interes personal deosebit". De exemplu: **A SE RUGA mă rog** *intranz.* A ruga, manifestând un interes personal deosebit. În acelaşi timp, sensul corelativelor tranzitive nepronominale *(a ofili, a surpa)* ale intranzitivelor pronominale *(a se ofili, a se surpa)* se cere să fie explicate prin formula-tip „a face + verbul omorizic pronominal" De exemplu: **A OFILI ~ esc** *tranz.* A face să se ofilească. **A SURPA surp** *tranz.* A face să se surpe (Berejan 1985 a, 14).

6. În fine, să amintim că unele verbe sunt considerate ca formând o diateză specială, cea medio-pasivă. Este vorba de exemple de tipul: *Aici se lucrează bine; Se bea mult în casa aceasta; Pe aici nu se merge; Azi nu se mai scriu scrisori, azi se telefonează* etc. În realitate, verbele din aceste construcții sunt unipersonale sau „false pronominale", iar elementul *se* din construcțiile respective poate fi identificat cu un pronume nehotărât de tipul *cineva* sau mai concret cu un substantiv de tipul *lumea, satul, oamenii* etc. În virtutea acestui fapt: *Aici se lucrează bine = Aici oamenii lucrează bine; Se bea mult în casa aceasta = Lumea bea mult în casa aceasta; Pe aici nu se merge = Pe aici nimeni nu merge; Azi nu se mai scriu scrisori, azi se telefonează = Azi oamenii nu mai scriu scrisori, azi oamenii telefonează.* Prin urmare, sensurile de acest tip urmează să fie tratate în articolul verbului corespunzător cu indicația unipersonal.

7. Unitățile lexicale, pe lângă semele lor obligatorii, dispun în cadrul semelor diferențiale de unele seme speciale care exprimă relațiile paradigmatice şi sintagmatice, unele

BDD-A23612 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:56 UTC)

din acestea având caracter potențial, iar altele făcând parte din componența semantică a cuvântului. Analizând structura semică a sensurilor verbului, au fost identificate semele sintagmatice ale lexemului verbal, unele din acestea referindu-se la subiectul acțiunii, iar altele - la obiectul acțiunii. În situația în care lexemul verbal dispune de seme sintagmatice referitoare la subiectul şi obiectul acțiunii, tot masivul lexemelor verbale poate fi divizat în două grupe mari: verbe subiectuale şi verbe obiectuale. Verbele subiectuale includ sensurile acelor lexeme care conțin semul subiectului. De regulă, aceste verbe înglobează lexemele verbale intranzitive monovalente, care prin semantica lor specifică indică obiectele realității ce, din punct de vedere logic şi semantic, pot realiza procesul desemnat de ele, pot fi subiectul lor. Pe de altă parte, verbele obiectuale includ acele lexeme verbale care conțin atât semul sintagmatic al subiectului, cât şi semul sintagmatic al obiectului, fiind prin excelență verbe tranzitive bivalente. În raport cu verbele subiectuale, structura semantică a acestora este mai extinsă, întrucât în proces este antrenat un element în plus. Cu toate acestea, nucleul propriu-zis al sensului lexical al verbului îl constituie semele paradigmatice, în baza cărora lexemul verbal poate intră în componența unui sau altui grup lexico-semantic, iar în cadrul unui sau altui grup lexico-semantic semele paradigmatice diferențiază lexemul respectiv de celelalte lexeme ce intră în componența aceluiaşi grup lexico-semantic, îl individualizează. În acelaşi timp, în cadrul semelor paradigmatice distingem două tipuri de seme: procesuale sau categoriale, care includ cuvântul dat în clasa verbului, având, la rândul lor, trei forme de manifestare, în funcție de semantica verbului: de acțiune, de devenire şi de stare, şi al doilea tip de seme paradigmatice - semele circumstanțiale. În această ordine de idei, este necesar să amintim că semele procesuale constituie nucleul lexemului verbal, ele fiind acele trăsături semantice în baza cărora un lexem sau altul este inclus în clasa verbului ca parte de vorbire, aceste seme mai fiind numite „trăsături ale verbalității". În acelaşi timp, semele paradigmatice circumstanțiale sunt de natură diferențială şi au un caracter individual pentru fiecare lexem în parte, determinând autonomia fiecărui verb în parte. În opinia noastră, verbele pot fi clasificate în funcție de natura semelor paradigmatice pe care le conțin în structura lor semantică. Inventarul semelor paradigmatice al sistemului verbal ar include următoarele tipuri de seme: 1) procesuale (cu variantele concrete de acțiune, de devenire şi de stare), 2) obiectuale directe, 3) obiectuale indirecte, 4) modale, 5) instrumentale, 6) locale 7) finale şi 8) temporale. În funcție de prezența acestor tipuri de seme în structura semantică a verbului, acestea din urmă pot fi divizate în verbe de acțiune, de devenire sau de stare, care, la rândul lor, pot fi obiectuale (directe sau indirecte), modale, instrumentale, locale, finale şi temporale.

8. Structura semantică a verbului polisemantic se caracterizează prin modul specific de manifestare, din care considerente interpretarea în dicționarele explicative a verbului

BDD-A23612 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:56 UTC)

polisemantic ridică o serie de probleme legate de relațiile existente între sensurile derivante şi cele derivate. Ca şi adjectivul, verbul suportă modificări semantice în funcție de natura semantică a substantivului-subiect sau complement. Drept dovadă poate servi faptul că dicționarele explicative ale limbii române, şi nu numai, indică, de regulă, în paranteze agentul acțiunii sau obiectul acesteia, asupra căruia trece acțiunea. Cu alte cuvinte, relațiile dintre sensurile derivante şi derivate din cadrul structurii semantice a verbului polisemantic se manifestă în funcție de ambianța, de partenerii contextuali. În baza celor relatate, distingem unele legități de manifestare a relațiilor semantice existente în interiorul structurii de conținut a verbului polisemantic.

Astfel, transformarea verbelor tranzitive în intranzitive se realizează uneori prin folosirea absolută a verbelor tranzitive: *El fumează țigări „Kent"* şi *El fumează*. În ceea ce priveşte transformarea verbului intranzitiv în tranzitiv, ea poate fi analizată drept o mutație semantică de tipul „tot pentru parte". Fie verbul *a adormi*. Acțiunea acestuia indică o devenire, adică trecerea subiectului dintr-o stare în alta, devenirea fiind subordonată numai subiectului. Sememul derivat „(*persoane*) a aduce în stare de somn (cântând sau legănând)" presupune trecerea acestui verb din categoria intranzitivelor în categoria tranzitivelor, fapt ce conduce la restricția semantică a verbului *a adormi*, întrucât valoarea lui semantică depinde nu numai de subiectul, dar şi de obiectul enunțului. Contiguitatea de această dată se manifestă între subiectul şi obiectul acțiunii.

Întru susținerea celor afirmate mai aducem câteva exemple: *a argăți* „a fi argat" şi „(*persoane*) a servi ca argat", *a asurzi* „a deveni surd" şi „(*persoane*) a lipsi de auz", *a bocăni* „a produce un zgomot prin lovire repetată" şi „(*mai ales copii*) a bate uşor" etc.

Aşadar, transformările de mai sus rezidă în trecerea verbelor devenirii în categoria verbelor stării.

Un alt de relație între sensuri atestăm în cadrul sensurilor verbale derivate în baza relației de contiguitate a acțiunilor în timp şi în spațiu (confr.: *a amenința* „a avertiza de un eventual pericol prin vorbe" şi „a avertiza cu un gest special"; *a arde* „(*despre foc*) a fi aprins" şi „(*despre surse de lumină*) a răspândi lumină"; a *hori* „a cânta din gură sau din fluier o horă, sau, mai rar, un alt cântec" şi „a juca hora sau alt joc popular"), cât şi pe contiguitatea spațială-temporală a acțiunilor (confr.: *a hodorogi* „a face să se deterioreze prin întrebuințare excesivă" şi „a produce un zgomot puternic, neregulat şi supărător, din cauza deteriorării", *a asuda* „a elibera sudoare prin porii pielii" şi „a munci din greu", *a bisa* „(*numere de program de concert*) a aplauda cu strigăte de „bis" şi „(*despre un artist*, *un ansamblu*) a interpreta a doua oară la cererea spectatorilor", *a anina* „a pune în cui" şi „(*haine*) a rupe din neatenție, prinzând de un obiect ascuțit").

BDD-A23612 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:56 UTC)

9. Cele mai multe probleme controversate apar la analiza relațiilor de derivare semantică stabilite pe baza relațiilor de similitudine. Dacă în fiecare caz concret putem determina denotatorul, care serveşte drept suport de tranziție de la sememul derivant la cel derivat, atunci depistarea denotatorilor proprii unor clase mari de verbe, care îşi modifică sensul în mod analog, este o problemă dificilă. Majoritatea lingviştilor consideră suficientă studierea mutațiilor semantice similative, făcându-se uz de metodele şi procedeele retoricii clasice. Procedându-se astfel, modificrrile de sens se pot realiza în patru direcții: animat pentru animat, animat pentru inanimat, inanimat pentru inanimat şi inanimat pentru animat (vezi: Darmsteter, 61-53; Калинин 1978, 25-26). Majoritatea mutațiilor de sens se produc după schema: animat → inanimat (vezi: Konrad, 156), de aceea se disting două tipuri de metafore: metafore-personificări şi metafore-depersonificări.

Metafora verbală constă în faptul că acțiunilor li se atribuie subiecte inadecvate, adică ea apare ca urmare a combinării dintre similitudine şi contrast. Predispoziția verbelor pentru polisemie este dictată de natura lor semantică, de funcțiile lor sintactice, precum şi de multitudinea categoriilor gramaticale şi formelor morfologice proprii lor (Bally 1965, 30), fapt ce determină caracterul confuz al semanticii verbelor. Aşadar, semantica verbelor în mare parte depinde de context şi anume: de subiectul, de obiectul acțiunii şi de diverse tipuri de circumstanțiale.

Deseori, modificarea naturii partenerilor contextuali ai verbului implică modificarea categoriilor animat / inanimat, subiect / obiect. În cazul identificării relațiilor semantice existente între diferite sensuri ale aceluiaşi verb constatăm prezența unor restructurări semice importante în componența sememului derivant, mutația de sens fiind mediată, mai ales, de modificarea categoriilor gramaticale ale verbului. În situația dată, incompatibilitatea semantică a verbului se manifestă între acțiune şi subiect, între acțiune şi obiect, între acțiune şi circumstanțiale. Mai mult, dacă această incompatibilitate semantică ar lipsi, nu ar exista nici metafora (Guern, 18) şi, respectiv, nu s-ar produce mutația semantică. Astfel, în exemplul *a lucra pământul* şi *a-l lucra pe cineva* mutația semantică este condiționată de substituirea obiectului inanimat al acțiunii prin obiect animat; alteori modificarea de sens este cauzată de substituirea obiectului concret al acțiunii prin obiect abstract (confr.: *a cădea în groapă* şi a *cădea în dizgrație*). O situație similară atestăm şi în domeniul subiectului acțiunii (confr.: *focul arde – copilul arde*, *apa curge – anii au curs*).

În ultimul timp, cercetătorii metaforei verbale caută să explice mutațiile semantice ale verbului prin modificarea categoriilor sale gramaticale, cum sunt tranzitivitate / intranzitivitate, diateză activă / diateză reflexivă, ceea ce de fapt nu corespunde stării reale de lucruri, deoarece majoritatea mutațiilor semantice verbale sunt determinate nu de modificarea

BDD-A23612 © 2009 Editura Universității „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:56 UTC)

categoriilor gramaticale ale verbului, ci de modificarea distribuției lui semantice şi sintactice, ca urmare a substituirii subiectului / obiectului concret prin subiect / obiect abstract, a subiectului / obiectului animat prin subiect / obiect inanimat şi invers. Dacă modificarea de sens se produse în cadrul uneia şi aceleiaşi construcții sintactice, are loc modificarea distribuției semantice şi sintactice a verbului, ca urmare a schimbărilor survenite în natura subiectului sau a obiectului. În asemenea cazuri nu atestăm trecerea verbelor dintr-o clasă semantică în alta, ci o simplă mutație de sens în limitele aceleiaşi clase semantice (confr.: *a achita un inculpat – a achita o datorie*; *a acoperi casa – a acoperi retragerea – a acoperi cheltuielile – a-l acoperi pe cineva la judecată*; *a adulmeca urma – el i-a adulmecat planurile*).

Metasemia similativă a verbelor tranzitive este condiționată, de cele mai multe ori, de schimbarea naturii obiectului acțiunii, verbul continuând să rămână în clasa verbelor acțiunii, adică nu trece în altă clasă semantică. Confr.: *mama coace pâine – el coace intrigi*; *a coborî căldarea în fântână*, *– a coborî tonul*; *a croi o fustă – a croi planuri – a croi o minciună – a croi o palmă*.

Mutațiile semantice în limitele verbelor tranzitive sunt condiționate, de regulă, de modificarea naturii obiectului acțiunii, subiectul trecând rareori în altă clasă semantică. Totuşi am atestat nu puține cazuri, când semantica verbului tranzitiv depinde de natura subiectului (confr.: *i-au copleşit duşmanii – l-a copleşit somnul*).

Cu totul altfel se comportă verbele intranzitive, modificarea de sens a cărora se află în dependență directă de natura subiectului acțiunii, suportul mutației semantice fiind de asemenea prezența unui sem comun. Schimbarea naturii subiectului acțiunii constă în substituirea subiectului concret prin subiect abstract, a subiectului animat prin subiect inanimat şi invers sau în modificarea clasei semantice a subiectului. Confr.: *a apărut luna – au apărut simptome noi – a apărut un volum nou*; *soarele apune – gloria lui apune*; *găina cloceşte – el cloceşte* etc.

În limitele verbelor intranzitive mutația semantică poate fi uneori condiționată de modificarea naturii complementelor circumstanțiale (confr.: *a cădea într-o groapă – a cădea în nenorocire*).

10. O situație specifică atestăm la verbele reflexive. Baza mutațiilor semantice a verbelor reflexive o constituie similitudinea acțiunilor, realizate de subiecte sau de circumstanțiale animate sau inanimate, concrete sau abstracte, adică mutația de sens depinde atât de modificarea naturii subiectului, precum şi de modificarea naturii circumstanțialului. Confr.: *oaspetele s-a aşezat pe scaun – a se aşeza comod în vagon – bruma s-a aşezat peste*

BDD-A23612 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:56 UTC)

livezi – vinul s-a aşezat – vremea s-a aşezat – a se aşeza la țară – pacea s-a aşezat în țară – drojdiile s-au aşezat; *câinele se gudură în fața stăpânului – el se gudură în fața şefului* etc.

Modificarea sensului verbelor reflexive se prezintă deseori drept rezultat al interacțiunii dintre subiect şi complementul circumstanțial, adică mutația este determinată de transformări atât în natura subiectului, cât şi în natura circumstanțialului, deşi ea poate fi condiționată şi de transformări numai în natura subiectului sau numai în natura circumstanțialului.

11. În limitele uneia şi aceleiaşi categorii verbale, cu condiția menținerii aceleiaşi distribuții semantico-sintactice, modificarea sensului verbului se produce de la sine, pe baza comunității semantice a verbului. În asemenea cazuri putem vorbi de mutații semantice pure ca urmare a extinderii sau a restricției semanticii verbului. Confr.: *a buzdugăni* „(*persoane*) a lovi de moarte cu buzduganul" şi „(*persoane*) a bate cu pumnii"; *a bârfi* „(*persoane*) a vorbi de rău" şi „a vorbi mult şl fără rost", *a cetera* „a cânta din ceteră" şi „a cânta la orice instrument muzical", *a dondăni* „a vorbi încet şi neînțeles" şi „a vorbi mult şi fără rost", *a se avânta*, „a se repezi cu însuflețire" şi „a-şi face drum cu îndrăzneală", *a se bizui* „a pune temei" şi „a risca, biruind frica sau jena", *a se burzului* „ a se mânia brusc" şi „a se ridica la răscoală" etc.

De cele mai multe ori metasemia similativă verbală se produce din cauza modificării simultane a categoriilor tranzitiv / intranzitiv, diateză activă / diateză reflexivă şi a substituirii subiectelor / obiectelor concrete sau animate prin subiecte / obiecte abstracte sau inanimate şi invers. Din acest motiv metasemia similativă verbală trebuie cercetată în funcție de trecerea verbelor dintr-o categorie gramaticală în alta şi de modificarea naturii subiectului / obiectului acțiunii.

În cazul transpoziției verbelor intranzitive în categoria verbelor tranzitive este relevantă nu numai apariția obiectului direct, ci şi a diferitelor circumstanțiale. Totodată, mutația semantică este secundată nu numai de trecerea din categoria verbelor intranzitive în cea a tranzitivelor, dar şi de modificări în natura subiectului sau a obiectului acțiunii, fapt ce contribuie la transformarea verbelor devenirii în verbe ale acțiunii. Confr.: *el a adormit devreme – medicul l-a adormit cu cloroform – a adormi foamea*; *el a asurzit – vestea m-a asurzit – explozia m-a asurzit*; *iarba creşte – a creşte un copil – a creşte legume* etc. Modificări semantice similare suferă şi verbele intranzitive care denumesc o stare, devenind verbe tranzitive ale acțiunii: *a argăți la chiabur – l-am argățit doi ani*; *am aromit o jumătate de oră – florile m-au aromit – a-şi aromi durerea*; *apa bolboroseşte – el bolboroseşte ceva* etc.

Atunci când verbele tranzitive devin intranzitive în cadrul diatezei active, sememele derivate, apărute ca urmare a modificărilor de sens, exprimă starea, poziția obiectelor în

BDD-A23612 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:56 UTC)

spațiu, importanță identică având transformările atât din natura subiectului, cât şi din natura circumstanțialului. În felul acesta verbele tranzitive, devenind intranzitive, se integrează în câmpul semantic al verbelor stării. Confr.: *a aduce copilul la grădiniță – a aduce la înfățişare cu cineva – a aduce a ars*; *a bate copilul – a bate în uşă – becul bate în ochi – câinele bate – puşca bate departe – ploaia bate în fereastră – a bate în roşu – a bate din picioare* etc.

Verbele tranzitive active, modificându-şi sensul, trec în categoria celor reflexive şi se încadrează în câmpul semantic al verbelor devenirii. Confr.: *a aşeza* „a face să stea jos" şi *a se aşeza* „a trece în poziție de şedere", *a trezi* „a aduce în stare de trezie" şi *a se trezi* „a trece de la starea de somn la cea de veghe"; *a înroşi* „a face să se transforme în roşu" şi *a se înroşi* „a deveni roşu" etc.

Deseori modificarea semanticii verbelor tranzitive contribuie la trecerea acestora în câmpul semantic al verbelor stării, particula *se* având valoare derivativă, adică de formare a unor noi unități lexicale. În cazul dat atestăm, de asemenea, modificări şi în natura subiectului sau obiectului acțiunii. Confr.: *a vedea un copac – copacul se vede*; *a clătina pomul – pomul se clatină*; *a învârti o roată – roata se învârteşte* etc.

Trecerea verbelor intranzitive din câmpul semantic al verbelor acțiunii în câmpul semantic al verbelor stării se produce, de cele mai multe ori, datorită particulei *se*, care şi în acest caz are funcție de afix derivativ. Confr.: *a cădea la pământ – aceasta mi se cade mie*; *a clănțăni din dinți – ele se clănțănesc*; *a cânta în cor – fragmentul se cântă repede* etc.

Cu toate acestea modificările de sens, ca urmare a trecerii verbelor din câmpul semantic al acțiunii în cel al stării, deseori sunt determinate de natura subiectului sau obiectului, fără a se cere prezența formantului *se*. Confr.: *el acoperă fața cu mâna – mâna acoperă fața*; *a înconjura grădina cu un gard înalt – gardul înconjoară grădina*; *a astupa sticla cu un dop – dopul astupă sticla*; *a bara drumul cu o bârnă – bârna barează drumul* etc.

12. În încheiere, ținem să subliniem că în procesul de prezentare lexicografică a verbelor urmează să ne conducem de câteva indicații generale de care am mai amintit anterior: - verbul tranzitiv urmează să fie identificat în definiție cu ajutorul unui verb tranzitiv, cel intranzitiv - cu ajutorul unui verb intranzitiv sau pronominal, iar cel pronominal - cu ajutorul unui verb pronominal sau intranzitiv; - verbele de acțiune se identifică cu ajutorul verbelor de acțiune, cele de devenire - cu ajutorul verbelor de devenire, iar cele de stare -cu ajutorul verbelor de stare etc. Pentru a exclude introducerea în definiția verbului a elementelor din text, în paranteze, înaintea fiecărei definiții, urmează să fie prezentate, cu caractere cursive, informațiile privind subiectul, complementul direct, uneori şi cel indirect (recțiunea semanticii verbului etc.). Totodată trebuie să avem în vedere că sunt preferabile definițiile analitice sau textuale, întrucât

BDD-A23612 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:56 UTC)

acestea reflectă veridic semantica verbului, în timp ce definițiile sinonimice fie că sunt insuficiente, fie că sunt eronate.

Note bibliografice

Bally, Ch. *Linguistique générale et linguistique française*. 4-ème édition. Berne: Francke, 1965, 331 p.

Bărbuță = Bărbuță, I. *Semnificaţia lexicală şi categoriile gramaticale ale cuvintelor în limba română.* Chişinău, 2002, 124 p.

Constantinovici, E. *Semantica şi morfosintaxa verbului în limba română*. Chişinău, 2007, 268p.

Darmsteter, A. *La vie des mots étudiés dans leur signification*. Paris: Ch.Delagrave, 1889, 180p.

Evseev, I. *Semantica verbului*. Timişoara: Editura Facla, 1974, 184 p.

Guern = Guern, M. *Sémantique de la métaphore et de la métonymie*. Paris: Larousse, 1973, 126 p.

Бережан, С. *Взаимозависимость между лексическим и грамматическим значениями в составе слова (на основе словарного толкования глаголов // Исследования по семантике.* Уфа, 1983, p. 21-30.

Калинин А. *Лексика русского языка.* Москва: Издательство Московского университета, 1978, 232 p.

Мартынов, В. *Категории языка*. Москва: Наука, 192 p.

BDD-A23612 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:56 UTC)